

ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 373.2.011.3-51

В. М. ЧАЙКА

ПРОБЛЕМИ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

На основі аналізу наукової літератури, з'ясування специфіки діяльності вихователя дошкільного закладу визначено основні теоретичні підходи до структурування змісту його підготовки. Охарактеризовано основні принципи структурування навчального матеріалу дисциплін психолого-педагогічного циклу (системності, цілеспрямованості, прогностичності, технологічності, діагностичності, ранжування). Обґрунтовано підсистему методологічних, загальнотеоретичних, психолого-педагогічних і дидактико-технологічних знань і вмінь, які забезпечують здійснення інноваційної діяльності.

Ключові слова: інноваційна педагогічна діяльність, підготовка майбутніх вихователів, дошкільний навчальний заклад, зміст підготовки.

В. М. ЧАЙКА

ПРОБЛЕМЫ СОДЕРЖАНИЯ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ ДОШКОЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ К ИННОВАЦИОННОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

На основе анализа научной литературы, выяснения специфики деятельности воспитателя дошкольного учреждения определены основные теоретические подходы к структурированию содержания его подготовки. Охарактеризованы основные принципы структурирования учебного материала дисциплин психолого-педагогического цикла (системности, целеустремленности, прогнозируемости, технологичности, диагностичности, ранжирования). Обоснована подсистема методологических, общетеоретических, психолого-педагогических и дидактико-технологических знаний и умений, которые обеспечивают осуществление инновационной деятельности.

Ключевые слова: инновационная педагогическая деятельность, подготовка будущих воспитателей, дошкольное учебное заведение, содержание подготовки.

V. M. CHAIKA

THE PROBLEMS OF CONTENT OF THE FUTURE KINDERGARTEN TEACHERS' TRAINING TO IMPLEMENT INNOVATIONAL PEDAGOGICAL ACTIVITY

Analysis of scientific literature and specifics of kindergarten teachers' activity has led to determining major theoretical approaches to structuring of kindergarten teachers' training. The main principles of structuring of courses in Pedagogy and Psychology have been characterized. The subsystem of methodological, theoretical, psychological and pedagogical, didactic and technological subskills and skills to conduct innovational activity has been grounded.

Keywords: innovational pedagogical activity, future kindergarten teachers' training, kindergarten, training content.

В умовах реформування освіти, долучення її до європейських цінностей важливою є проблема розроблення нових державних стандартів та освітньо-кваліфікаційних характеристик для всіх рівнів підготовки фахівців. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання модернізації змісту підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів з метою

забезпечення інновацій в системі дошкільної освіти, наступності і послідовності виховних впливів різних соціальних інститутів на виховання дітей дошкільного віку. Для вищої педагогічної освіти пріоритетом повинна стати підготовка фахівця, що базується на формуванні його світоглядних позицій, переконань, творчих здібностей, професійної гнучкості, готовності до інновацій. Орієнтація сучасної вищої освіти на формування професійно-творчої особистості, фахівця інноваційного типу, який здатний упроваджувати нові освітні технології, вимагає ефективної організації цілісної професійної підготовки в умовах вищих навчальних закладів, оновлення змісту фахової підготовки педагогів, знаходження ефективних засобів, методів та форм його реалізації.

Розвиток інноваційних процесів в освіті зумовлений не тільки суспільними цілями, але й гуманістично зорієнтованим характером взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу, необхідністю підвищення рівня активності та відповідальності педагога за результати власної діяльності, феноменом «швидкого старіння» знань, процесами інтенсивної інформатизації суспільства, мобілізації потенціалу системи самоорганізації навчання у вищій педагогічній школі для проходження всіх етапів професійного становлення, що забезпечують формування у майбутніх вихователів цілісного досвіду педагогічної діяльності. Це вимагає перегляду програм навчання і виховання дітей, традиційних уявлень про розвиток особистості педагога, змісту його підготовки, реалізації випереджувальних технологій навчання.

З іншого боку, інновації у дошкільній освіті породжують низку проблем: оновлення і структурування змісту підготовки майбутнього вихователя, співіснування інноваційних розробок з стандартами освіти, наявністю різних педагогічних концепцій. У зв'язку з цим важливого значення набувають проблеми підготовки вихователя дошкільного закладу до інноваційної діяльності.

Формування змісту підготовки майбутнього вихователя до інноваційної педагогічної діяльності потребує аналізу філософської, психологічної та педагогічної літератури з цієї проблеми. Узагальнюючи положення праць, в яких розкрито ці питання, можна виділити декілька напрямів:

- дослідження загальних психологічних аспектів розвитку особистості в процесі професійного становлення (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, А. Леонтьєв, Б. Ломов, Л. Рубінштейн та ін.);
- розкриття основних проблем формування особистості педагога як суб'єкта діяльності, цілісності його професійно-педагогічної підготовки (В. Бондар, С. Гончаренко, В. Гриньова, І. Зязюн, Н. Кичук, В. Кравець, М. Кузьміна, С. Максименко, Н. Ничкало, О. Пехота, О. Пометун, В. Семиченко, С. Сисоєва, В. Сластьонін, Р. Хмельюк та ін.);
- висвітлення значення дошкільного дитинства, особливостей психічного розвитку дитини (Я. Коменський, Дж. Локк, Ж. Руссо, Й. Песталоцці, П. Блонський, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Л. Виготський, О. Запорожець, Г. Костюк та ін.);
- вивчення особливостей інноваційної діяльності педагога-вихователя (Т. Поніманська, Л. Тишук, А. Богущ та ін.).

Мета статті – обґрунтувати теоретичні підходи до структурування змісту підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів до інноваційної педагогічної діяльності.

Результати аналізу процесу навчання студентів у педагогічних вищих навчальних закладах свідчать про те, що майбутній вихователь часто не вміє знаходити оптимальні способи рішень, актуалізувати механізми професійного самопізнання. Серед основних вад традиційної системи підготовки майбутніх вихователів можна назвати такі: 1) спрямованість тематики занять з дисциплін психолого-педагогічного циклу недостатньо відповідає завданням підготовки до інноваційної діяльності, має в основному теоретичний характер і містить тільки окремі практичні питання; 2) у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін знання теорії недостатньо трансформуються у метод моделювання, програмування і діагностики педагогічного процесу, пояснення сутності і суперечливості його явищ і об'єктів не стають основою для прийняття конкретних рішень у процесі практичної діяльності; 3) навчально-пізнавальна діяльність студентів здійснюється в основному на емпіричному рівні у форматі індуктивного шляху пізнання.

Загальновідомо, що інноваційна педагогічна діяльність спрямована на зміну й розвиток навчально-виховного процесу для досягнення ефективних результатів, формування нових знань

та якісно іншої педагогічної практики. Результатом інноваційної педагогічної діяльності є створення нового продукту (оригінальних прийомів, цілісних педагогічних технологій, концепцій), що забезпечує розвиток і взаємодію всіх учасників навчально-виховного процесу, попередження інноваційної інертності у педагогічній практиці. В нашому розумінні педагог, який здійснює інноваційну діяльність, – це суб'єкт, який аналізує, корегує і моделює власну педагогічну діяльність і пізнавальну діяльність своїх вихованців.

Формування змісту підготовки майбутнього вихователя до інноваційної педагогічної діяльності повинно віддзеркалювати вимоги суспільства до його особистих і професійних якостей і являти собою мету освітньої діяльності, що обумовлена системою професійно-педагогічної підготовки фахівця. В умовах мобілізації потенціалу системи самоорганізації навчання вища педагогічна школа повинна готувати фахівця, який володіє адаптивними здібностями, умінням адекватно реагувати на зміни, здатний до нестандартного мислення, творчості, відповідальності за наслідки своєї фахової діяльності. Стає очевидною необхідність введення випереджувальної підготовки фахівця до майбутнього в умовах, коли ця підготовка починається задовго до того, як формується це майбутнє [4]. На сучасному етапі збільшується питома вага тих компонентів змісту освіти, що забезпечують формування творчих рис особистості, досвіду емоційно-ціннісного ставлення до дійсності. Реалізація їх має стати об'єктом проблемного навчання, постійних пошуків інноваційних методів і форм навчання, цілеспрямованої самостійної діяльності студентів. Це необхідно враховувати під час розробки державних стандартів для кожної галузі, в яких потрібно передбачити конкретний зміст і обсяг творчої діяльності майбутніх фахівців.

Для розробки змісту підготовки студентів до інноваційної педагогічної діяльності велике значення має систематизація знань про її структуру, компоненти, технології здійснення з опорою на методологію пізнання.

Основною для розробки змісту підготовки майбутнього вихователя до інноваційної педагогічної діяльності, структури методологічних, загальнотеоретичних, психолого-педагогічних і дидактико-технологічних знань та умінь є вимоги до фахівця, а також особливості його педагогічної діяльності. Для прогнозування змісту підготовки студентів до досліджуваного виду діяльності важливим є також відбір і створення логічних конструкцій наукових знань, які б могли стати інструментом самостійної навчально-пізнавальної діяльності, інструментом мислення взагалі і творчого зокрема, способом, який забезпечує перехід від фіксованих форм, рівнів і станів пізнавальної діяльності до більш високих. Це означає, що система наукових знань, які становлять основу підготовки до педагогічної діяльності, повинна бути впорядкована і організована таким чином, щоб частина цих знань була зведена до єдиної логіки, в основі якої – процес здійснення педагогічної діяльності, її самоаналіз і самовдосконалення.

Результати аналізу теорії і практики підготовки вихователя до інноваційної педагогічної діяльності свідчать, що її здійснення пов'язане з необхідністю забезпечити оптимальне співвідношення між знаннями теорії діяльності і знаннями сутності та закономірностей педагогічного процесу, які є одним із об'єктів моделювання й організації професійної діяльності. Глибоке теоретичне пізнання вихователем процесу навчання і виховання (об'єкт регулювання) сприяє значному підвищенню ефективності професійної діяльності. Таким чином, щоб ефективно здійснювати педагогічну роботу, а отже, і управління педагогічним процесом, необхідно застосовувати дидактичні знання на всіх стадіях самоаналітичного і саморегуляційного процесу, виявляючи при цьому дослідницьке ставлення до власної педагогічної діяльності для переводу її у більш високу якість. Інноваційні зміст, форми і методи підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів відображаються в характері їх педагогічної діяльності, технології її моделювання й самоаналізу.

Проблема структурування наукових знань – важливий компонент дидактичних досліджень дошкільної педагогіки. На сучасному етапі розвитку дидактичної теорії здійснюються пошуки створення оптимальних структур навчальних предметів, окремих систем знань. У цьому напрямі напрацьована низка конструктивних і перспективних ідей: індивідуального виховання дітей (М. Монтессорі), розвивального навчання (Л. Занков), самоцінності дошкільного дитинства (О. Запорожець), укрупнення дидактичних одиниць (П. Ердрієв), виділення наукових теорій і їх структурних елементів (Б. Гершунський), згортання навчального матеріалу за допомогою опорних схем і сигналів (В. Шаталов).

Щоб розв'язати завдання структурування навчального матеріалу психолого-педагогічних дисциплін, необхідно попередньо охарактеризувати сутність наукових знань. На думку П. Копніна, знання як «необхідний елемент і передумова практичного ставлення людини до світу є процесом створення ідей, які цілеспрямовано, ідеально відображають об'єктивну реальність в формах її діяльності і які існують як певна мовна система» [5, с. 26]. У цьому визначенні відображені важливі сторони знання: знання як відображення реального світу у свідомості людини, як ставлення суб'єкта до нього, як метод діяльності, як певна мовна і знакова система, що відображає реальну дійсність.

Знання виконують функції опису, пояснення, передбачення і перетворення, які взаємопов'язані і взаємозумовлені. Пояснення того чи іншого явища можна здійснити тільки на основі попереднього опису, а описати іноді неможливо без попереднього (пробного) перетворення. Пояснення іноді розпочинається з перетворення і завершується ним, тобто встановлюється закономірний характер зв'язків і відношень.

Загальновідомо, що обсяг змісту навчального матеріалу, в тому числі і дисциплін психолого-педагогічного циклу, надзвичайно великий. Сучасна структура навчального матеріалу така, що всередині її матеріал неможливо згорнути (можна лише скоротити). Студенти змушені весь обсяг навчального матеріалу зберігати в пам'яті. Часто навіть здібні студенти не в змозі поєднати весь матеріал в єдине ціле і підняти на рівень бачення окремих тем, розділів в їх взаємозв'язках. Майбутні вихователі часто не здатні оволодіти теоретичним баченням й осмисленням педагогічної реальності.

У процесі структурування навчального матеріалу ми керувалися такими принципами: системності (виділення цілісних, відносно самостійних систем знань і їх структурних елементів); цілеспрямованості (послідовної реалізації вимог професійної підготовки); прогностичності (формування змісту освіти, що забезпечує здатність фахівця розв'язувати завдання діяльності, які можуть виникнути в майбутньому); технологічності (забезпечення неперервності і послідовності реалізації етапів підготовки); діагностичності (забезпечення можливості самооцінювання й самоаналізу рівня досягнень, сформульованих в освітньо-кваліфікаційній характеристиці і реалізованих на основі освітньо-професійних цілей); ранжування виділених систем та їх елементів; переривчастості і неперервності.

Результати системно-функціонального аналізу змісту педагогічної діяльності вихователя, структури наукових основ управління, вступу до педагогічної професії, педагогіки, психології, дошкільної педагогіки, вікової і дитячої психології, методики виховної роботи, педагогічних технологій, педагогічної практики дали змогу визначити підсистему методологічних, загальнотеоретичних, психолого-педагогічних і дидактико-технологічних знань та умінь як основу для здійснення інноваційної педагогічної діяльності вихователя. Для побудови підсистем знань під час визначення структури дидактико-технологічних знань є: логіка і структура пізнавального циклу; основні компоненти теорії навчання; структура педагогічної діяльності. Названі чинники окреслюють системне моделювання та самоаналіз процесу навчання і педагогічної діяльності від постановки і прийняття цілей і завдань, їх реалізації до одержання і оцінки їх результатів. Розроблена система знань охоплює також питання теоретико-методологічного характеру, умови і критерії ефективності функціонування педагогічного процесу і педагогічної діяльності, а також вимоги до прийняття рішень щодо саморегуляції педагогічної діяльності.

Вивчення кожного навчального предмета, що входить до плану професійно-педагогічної підготовки вихователів, відповідне логіці переходу від навчально-пізнавальної до професійної інноваційної діяльності. Отже, зміст навчальних дисциплін повинен формуватися з урахуванням цілей наукової галузі, вимог пізнавальної і професійної діяльності.

У процесі розробки системи знань враховано основні положення теорії пізнання про єдність теорії і практики, про співвідношення явища і причини, сутнісного та належного, загального, особливого й одиничного, діалектичну єдність об'єктивної і суб'єктивної сторін пізнання, об'єктивний внутрішній зв'язок між метою, процесом і результатом діяльності, чуттєвого і раціонального, емпіричного і теоретичного, цілого і частини.

Для практичної реалізації цього положення необхідно створити таку систему знань і умінь, засвоєння яких передбачало би реалізацію важливих функцій цих знань: відображувальну, при якій дидактичні знання сприймалися би як відображення практики

організації навчально-виховного процесу в дошкільному закладі, перетворювальну, смисл якої полягає в тому, щоб вихователь був готовий активно впливати на практику навчання, підвищувати її ефективність і якість; пізнавальну, яка містить наукове дидактичне обґрунтування пізнавального процесу.

У розвитку знань і вмінь здійснення педагогічної діяльності необхідно узгоджувати зростання обсягу й складності предметного змісту з розвитком загальнонавчальних і пізнавальних умінь, урахувати можливості міжпредметних зв'язків. Процес формування теоретико-методологічних, психолого-педагогічних, дидактико-технологічних знань і вмінь необхідно здійснювати поетапно, щоб у студентів поступово нагромаджувалися знання-розуміння (спосіб дій) і досвід індивідуального користування загальнонавчальними і спеціальними вміннями в різних умовах. Поєднання знань, умінь, навичок і досвіду є основою для формування в свідомості майбутнього вихователя узагальненого способу професійної діяльності.

Групування теоретичних знань і практичних умінь на основі вищеназваних підходів дало змогу розробити систему теоретико-методологічних, психолого-педагогічних і дидактико-технологічних знань. Для прикладу охарактеризуємо окремі групи знань.

Методологічні знання.

Гносеологічні основи навчального процесу.

Закони і категорії діалектики і їх виявлення в процесі навчання та педагогічної діяльності.

Закони і категорії діалектики та їх роль в навчально-пізнавальній діяльності.

Суперечності пізнавального процесу і рушійні сили педагогічного процесу.

Положення про двосторонній характер навчання, в якому функціонують два взаємозв'язаних процеси: викладання й учіння.

Процесуальний, динамічний характер навчання загалом, а також викладання та учіння як його основних компонентів.

Специфіка педагогічного об'єкта не вичерпується особливостями його складових елементів, а пов'язана, насамперед, із характером взаємодії між ними, типом зв'язків і відношень.

Теорії про розвиток особистості і можливості процесу навчання, професійної підготовки у становленні майбутнього фахівця.

Сутність та структура педагогічної діяльності.

Сутність процесів виховання і навчання дітей дошкільного віку.

Державні документи про розвиток дошкільної освіти.

Уявлення про цілісність і системний характер педагогічних явищ і процесів.

Загальнотеоретичні знання.

Вимоги до особистості вихователя та його діяльності.

Професійна компетентність – основа професійного саморозвитку вихователя і самоаналізу його діяльності.

Принципи навчання як система дидактичних вимог до вибору і реалізації компонентів навчального процесу, його регулювання.

Особливості структури теорії навчання.

Структура процесу навчання, його функції.

Структура діяльності вихователя і навчальної діяльності дітей дошкільного віку..

Зміст освіти і його основні компоненти.

Забезпечення єдності теоретичного, емпіричного і практичного компонентів змісту навчального матеріалу в процесі навчання.

Підготовка вихователя до проведення різних форм організації навчання, моделювання його змісту, самоаналіз результатів.

Теорія методів навчання – основа системного підходу до аналізу і регулювання педагогічного процесу.

Психологічні особливості дітей різних вікових груп і їх урахування в процесі навчання.

Психологічні і педагогічні умови реалізації індивідуального і диференційованого підходів у процесі навчання.

Психолого-педагогічні знання.

Дидактична мета – системотвірний компонент структури цілісної педагогічної діяльності.

Функції дидактичних цілей.
Поняття мети і завдання діяльності у процесі навчання.
Мотивація діяльності.
Мета і результати діяльності.
Основи планування навчально-виховного процесу (перспективне, поточне).
Психолого-педагогічні основи навчально-пізнавальної діяльності дітей різних вікових груп.
Психолого-педагогічні умови формування навчально-пізнавальної діяльності майбутніх вихователів.
Суб'єктивно прийнята мета як основний компонент, що визначає особливості педагогічної діяльності.
Критерії і рівні готовності майбутнього вихователя до педагогічної діяльності.
Основні вимоги до організації контролю за педагогічним процесом у дошкільному закладі.
Дидактико-технологічні знання.
Теорія управління педагогічним процесом.
Основні компоненти педагогічної діяльності: цілепокладання, цілездійснення, аналіз результатів.
Цикл педагогічної діяльності та його основні компоненти: планування, організація, стимулювання, контроль, регулювання діяльності і аналіз результатів.
Основи діагностики і планування професійної діяльності (тактичне і стратегічне) і навчально-виховного процесу (поточне, перспективне).
Дидактичні знання і вміння у процесі управління навчанням.
Психологічні механізми педагогічної діяльності.
Структура педагогічної діяльності та її основні компоненти.
Педагогічне діагностування, виявлення причин недостатньої ефективності педагогічної діяльності.
Моделювання і визначення умов нормального функціонування діяльності.
Програмування засобів і дій досягнення цілей діяльності.
Самоаналіз і самооцінка результатів педагогічної діяльності.
Критерії оцінки ефективності і якості роботи вихователя.
Основою здійснення педагогічної діяльності є сформованість відповідних умінь. Уміння як здатність виконувати складну комплексну дію на основі засвоєних знань, умінь і навичок та практичного досвіду означає володіння складною системою психічних і практичних дій, необхідних для доцільної організації діяльності за допомогою наявних у суб'єкта знань і навичок. Структура педагогічної діяльності, результати аналізу психолого-педагогічної літератури і практики роботи вихователів дають змогу виділити групи умінь, які забезпечують здійснення професійної діяльності. До них належать діагностико-прогностичні, самоаналітичні, саморегуляційні вміння.
Таким чином, розроблена і апробована на практиці система теоретико-методологічних, психолого-педагогічних і дидактико-технологічних знань та умінь є орієнтиром для визначення змісту підготовки студентів до інноваційної діяльності і одержала свій розвиток в процесі вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, стала основою самоосвітньої діяльності майбутніх фахівців.
Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні комплексу умінь інноваційної педагогічної діяльності в процесі вивчення фахових і психолого-педагогічних дисциплін, зарубіжного досвіду підготовки вихователів в означеному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акулова Е. Ф. Педагогические условия социализации личности ребенка: монография / Е. Ф. Акулова. – Тольятти: [б. и.], 2007. – 152 с.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Акад. пед. наук України ; [упоряд. : О. Л. Кононко]. – 2-е вид., випр. – К.: Світич, 2008. – 432 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні // Дошкільне виховання. – 1999. – № 1. – С. 6–38.
4. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика : монографія / АПН України ; ІПППО України ; за ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький : ТУП, 2002. – 334 с.

5. Копнин П. В. Логические основы науки / П. В. Копнин. – К.: Наук. думка, 1969. – 282 с.
6. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. / Т. І. Поніманська. – К.: Академвидав, 2004. – 456 с. – (Альма-матер).
7. Про дошкільну освіту: Закон України із змінами від 14.09.2006 року // Законодавство України про освіту: за станом на 14 груд. 2006 р. / Верховна Рада України. – К.: Парламентське вид-во, 2006.– С. 115–140.
8. Чайка В. М. Основи дидактики : навч. посіб. / В. М. Чайка. – К.: Академвидав, 2011. – 240 с. – (Альма-матер).